

500 godina reformacije u Istri-Stjepan Konzul Istranin i Uraška tiskara

Petak, Lora

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:176015>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-20**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FAKULTET EKONOMIJE I TURIZMA „DR. MIJO MIRKOVIĆ“
PREDDIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ KULTURE I TURIZMA

LORA PETAK

**500 GODINA REFORMACIJE U ISTRI - STJEPAN KONZUL ISTRANIN I
URAŠKA TISKARA**

ZAVRŠNI RAD

PULA, RUJAN 2022.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FAKULTET EKONOMIJE I TURIZMA „DR. MIJO MIRKOVIĆ“
PREDDIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ KULTURE I TURIZMA

LORA PETAK

**500 GODINA REFORMACIJE U ISTRI - STJEPAN KONZUL ISTRANIN I
URAŠKA TISKARA**

ZAVRŠNI RAD

JMBAG: 030383277, redovna studentica

Studijski smjer: Kultura i turizam

Kolegij: Kulturna povijest Hrvatske

Znanstveno područje: Interdisciplinarne znanosti

Mentorica: doc. dr. sc. Nataša Urošević

PULA, RUJAN 2022.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Lora Petak, kandidatkinja za prvostupnicu Kulture i turizma, izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio Završnoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, te ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad na bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

U Puli, 11. rujna 2022.

IZJAVA

o korištenju autorskoga djela

Ja, Lora Petak, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, nositelju prava korištenja, da moj završni rad pod nazivom „500 godina reformacije u Istri-Stjepan Konzul Istranin i Uraška tiskara “ upotrijebi da tako navedeno autorsko djelo objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te preslika u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Potpis

U Puli, 11. rujna, 2022.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. REFORMACIJA.....	2
2.1. REFORMACIJA U EUROPI.....	2
2.2. REFORMACIJA U HRVATSKOJ.....	5
2.3. REFORMACIJA U ISTRI	6
3. ISTARSKI REFORMATORI.....	9
3.1. BALDO LUPETINA	10
3.2. MATIJA VLAČIĆ ILIRIK.....	10
3.3. PETAR PAVAO VERGERIJE ML.....	12
3.4. ANTUN DALMATIN	13
3.5. STJEPAN KONZUL ISTRANIN.....	14
4. HRVATSKA TISKARA U URACHU.....	18
4.1. PRIJEVOD NOVOG ZAVJETA.....	19
4.2. KATEKIZAM.....	21
4.3. TABLA ZA DICU	23
4.4. POSTILLA	24
5. OBILJEŽAVANJE 500 GODINA ROĐENJA STJEPANA KONZULA.....	26
5.1. BUZET	26
5.2. ZAGREB	28
5.3. PULA	29
6. ZAKLJUČAK.....	31
LITERATURA	32
SAŽETAK.....	36
SUMMARY	37

1. UVOD

Tema ovoga završnog rada je 500 godina reformacije u Istri - Stjepan Konzul Istranin i Uraška tiskara. Cilj rada je istražiti i predstaviti stvaralaštvo i baštinu istarskih reformatora, pogotovo Stjepana Konzula Istranina, povodom 500. obljetnice njegova rođenja. Rad istarskih reformatora prikazan je u širem kontekstu europske reformacije i komunikacijske revolucije koju je izazvala pojava tiskarskog stroja i prvih knjiga koje su širile ideje i znanja čitavom Europom. Posebno detaljno će se obraditi život i postignuća Stjepana Konzula Istranina te djela tiskana u Uraškoj tiskari.

Rad je podijeljen u četiri poglavlja. U prvom poglavlju obrađen je pojam i razdoblje reformacije, s posebnim osvrtom na reformaciju Europi, Hrvatskoj i Istri. Objasnit će se kako je reformacija doprinijela demokratizaciji znanja, porastu pismenosti i prevođenju knjiga na narodne jezike, počevši od Biblije koja je ubrzo postala sve traženija i sve dostupnija knjiga. Reformacija u Europi označila je rani novi vijek, kao i pojava tiska u kulturnom i vjerskom području. Humanisti su uvelike doprinijeli reformaciji svojim izdanjima *Biblije*, zahvaljujući umijeću tiska. *Biblija* je do kraja petnaestog stoljeća doživjela brojna izdanja na 12 jezika. U drugom poglavlju predstaviti će se stvaralaštvo istarskih reformatora i njihov doprinos kulturnoj povijesti Hrvatske i Europe. U trećem poglavlju obrađuje se rad hrvatske protestantske tiskare u Urachu, u blizini Tübingena, koja je postojala u razdoblju od 1561. do 1565. godine. Predstaviti će se njen rad i najvažnije publikacije, a to su: prvi prijevod *Novog zavjeta*, *Katekizam*, *Tabla za dicu* i *Postilla*. U četvrtom poglavlju ukratko će se prikazati kako se u Buzetu, Zagrebu i Puli obilježila 500. obljetnica rođenja Stjepana Konzula Istranina.

Metode koje su korištene u pisanju ovog rada su metoda analize, sinteze te metoda deskripcije. Podaci i stručna literatura prikupljeni su u Sveučilišnoj knjižnici u Puli, Gradskoj knjižnici u Poreču, na portalima hrvatskih znanstvenih radova Hrčak, te ostalim službenim internetskim stranicama.

2. REFORMACIJA

U ovom poglavlju definirat će se i analizirati pojam i razdoblje reformacije te predstaviti baština reformacije u Europi, Hrvatskoj i u Istri. Reformacija se definira kao svaki pokret koji omogućava napredak, odnosno obnovu postojećeg stanja u politici, kulturi te vjeri.¹ Prema Stanku Jambreku „reformacija je duhovni pokret za obnovu doktrina i života crkve u Europi šesnaestoga stoljeća.“² Reformacija je pokret koji je Zapadnu crkvu želio vratiti biblijskim temeljima i izvorima, glede njenog sustava vjerovanja, morala i struktura. Izraz reformacija koristi se i za povijesno razdoblje od 1517. do 1618. Četiri elementa uključena u definiciju reformacije su: luteranstvo, Reformirana crkva ili „kalvinizam“; „radikalna reformacija“, često nazivana „anabaptizam“, te „protureformacija“ ili „katolička reformacija“. Luterizam je naziv za luteransku tradiciju reformacije, Lutherovi protivnici su koristili taj naziv i kao pogrdu za Luthera i njegove suradnike. Kalvinizam je biblijsko-teološki sustav i pristup kršćanskom življenju po francuskom teologu Jeanu Calvinu. Iz radikalne ili anabaptističke tradicije je kasnije nastala tradicija slobodnih crkava. Protureformacija je ukupna aktivnost Rimokatoličke crkve između 1545. i 1648. u suzbijanju širenja reformacije.³

2.1. REFORMACIJA U EUROPI

U četrnaestom i petnaestom stoljeću Zapadna je zapadala iz krize u krizu. Nemir i nered uzrokovali su sve češći sukobi između Crkve i društva. Crkva je nažalost bila na upitnoj moralnoj razini, a unatoč tome mnogi vjernici živjeli su evanđeoskim čistim životom. Srednjovjekovno društvo je prolazilo kroz velike političke socijalne, ekonomske i kulturne promjene. Kuga i vojni napadi Osmanlija bili su trajna prijetnja. Na kraju petnaestog i početkom šesnaestoga stoljeća mijenjala se politička i gospodarska struktura Europe. „Umjesto srednjovjekovnog pesimizma došao je optimizam i pozitivni stavovi ovozemaljskog života, prema prirodi i umjetnosti. Gradovi se razvijaju, grade se sveučilišta, raste pismenost. Pojava tiska označila je na vjerskom i kulturnom području rani novi vijek, kao i reformacija u kršćanstvu.“⁴ Biblija je u to vrijeme bila u prvom planu, te je postajala sve traženija i sve dostupnija. Velik doprinos reformaciji dali su humanisti svojim izdanjima *Biblije*, zahvaljujući

¹ Enciklopedija: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=52218>

² Stanko Jambrek: Reformacija u hrvatskim zemljama u europskom kontekstu, str. 14.-15.

³ Stanko Jambrek: Reformacija u hrvatskim zemljama u europskom kontekstu, str. 16.-18.

⁴ Stanko Jambrek: Reformacija u hrvatskim zemljama u europskom kontekstu, str. 25.

uporabi tiskarskog stroja doživjela je brojna izdanja. Erazmo Roterdamski preveo je *Novi zavjet* s grčkog izvornika na latinski jezik i objavio ga je u ožujku 1516. godine pod nazivom *Novvm instrumentum[m]omne* kao paralelan tekst na grčkom i latinskom jeziku. Bio je to prvi tiskani *Novi zavjet* na grčkom jeziku, i postao je najznačajnije i najutjecajnije izdanje *Novog zavjeta* na latinskom jeziku početkom šesnaestoga stoljeća. Drugo izdanje 1519. godine mijenja naziv u *Novum Testamentum*. Njegov prijevod služio je kao temeljni tekst za Lutherov prijevod *Novog zavjeta* na njemački, kao i mnogim drugima za prijevod na druge jezike. Od kada se počeo upotrebljavati pokretni tisak 1450. godine, tiskarski stroj postaje najmoćnije sredstvo širenja i razmjene znanja i ideja, koje se Europom šire velikom brzinom. Prva *Biblija* je tiskana 1455. godine, a do kraja stoljeća bilo je više od stotinu izdanja samo u Njemačkoj. Tiskane su *Biblije* na grčkom i latinskom te na narodnim jezicima. Do kraja petnaestog stoljeća cijela *Biblija* bila je tiskana na 11 jezika, i na dvanaestom, staroaramejskom, samo *Novi zavjet*. Za vrijeme reformacije u 16. stoljeću, koja je potakla prevođenje *Biblije* na narodne jezike, tiskani su prijevodi na još 26 jezika, u 17. stoljeću na 13 jezika, u 18. stoljeću na 16 jezika.⁵

Rimokatolička crkva u srednjem vijeku smatrala je sebe katoličkom i sveopćom. Strukturom je bila monarhijski oblikovana, na čelu s papom, biskupom Rima, čija je moć tijekom 14. i 15. stoljeća sve više opadala. Kardinali su birali za papu jednoga između sebe, a papinstvo je bilo pokvareno i nikako se nije moglo izvući iz začaranog kruga: „*loši kardinali birali su loše pape, a loši pape imenovali su loše kardinale*“.⁶ Pape su vodili brigu o jačanju Crkvene države, a zapostavljali duhovno poslanje Crkve. Državnički posao uvlačio ih je u ratove i političke spletke. Vodili su živote više kao svjetovni vladari, a ne kao duhovni vođe, a i njihovi osobni životi bili su skandalozni.⁷ Stoljećima prije reformacije *Biblija* se rijetko čitala u Rimokatoličkoj crkvi. Mnogi nisu poznavali što *Biblija* znači i govori. *Biblija* je bila dostupna samo učenim ljudima, za običan puk preostajala su samo oskudna tumačenja Božje riječi, koje im je hijerarhija priredila, pravdajući time svoje osobno, političko i društveno ponašanje.⁸

Kao prekretnicu reformacije u Europi zasigurno će se izdvojiti Lutherova protestantska reformacija. Definitivno se smatra prekretnicom za čovječanstvo, te ključan događaj za razdoblje prelaska iz staroga u novi vijek. Martin Luther bio je njemački teolog i jedan od najvažnijih začetnika protestantske reformacije. Isticao je i poticao slobodu govora, slobodu mišljenja te isticao važnost ljudskih prava. Martin Luther cijeli život učen je o kršćanskoj Crkvi

⁵ Stanko Jambrek: Reformacija u hrvatskim zemljama u europskom kontekstu, str. 26.-27.

⁶ Stanko Jambrek: Reformacija u hrvatskim zemljama u europskom kontekstu, str. 28.

⁷ Stanko Jambrek: Reformacija u hrvatskim zemljama u europskom kontekstu, str. 29.

⁸ Stanko Jambrek: Reformacija u hrvatskim zemljama u europskom kontekstu, str. 35.

i rimokatoličkoj vjeri, te je cijeli život posvetio njoj. Bio je izrazito talentiran govornik, te je postao i najpoznatiji propovjednik na sveučilištu. Godinama je neumorno tražio odgovor na pitanja u Crkvenim sakramentima, naposljetku je shvatio da odgovori nisu u sakramentima, svećenicima i obredima, nego je odgovor u njemu samome i njegovom duhovnom odnosu prema Bogu. Prednost imaju um, srce i vjera, te je tako stvorena baza protestantske teologije „Sola scriptura“ – samo pismo, „Sola gratia“ - samo milost i „Sola fide“ – samo vjera. Isto mišljenje je dijelio i Matija Vlačić Ilirik, koji u jednom svom dijelu navodi: „*Samo vjera, bez svećenika, posrednika, sakramenata, obreda, kazališnih haljina, zvonjenja, bez svega što ometa individualno koncentraciju i bez podmićivanja, jedina je u stanju da izazove odaziv s Božje strane.*“⁹

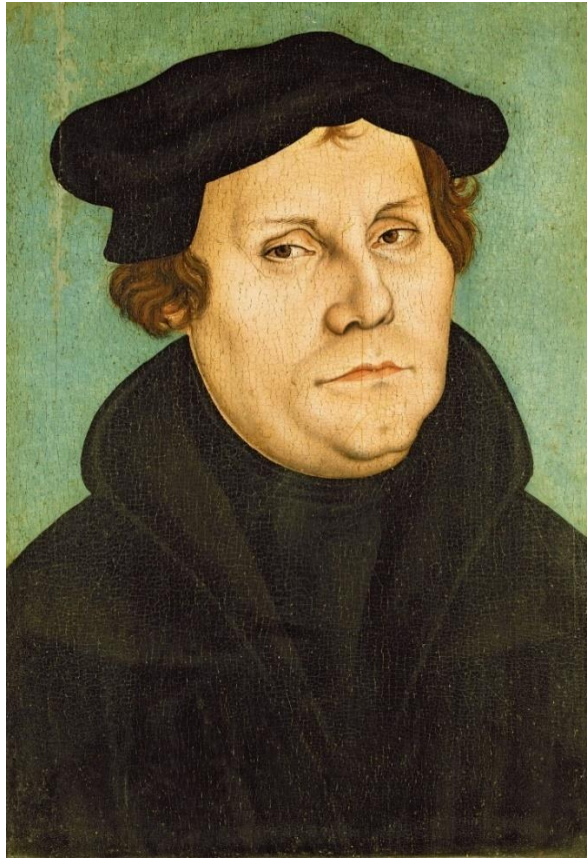
Na razna djela svećenika poput prevara da će dobiti oprostjenje grijeha ako za to plate, Martin Luther se prvo žalio biskupu, no bezuspješno. Pomislio je da bi papa bio razočaran kada bi saznao za ta djela i da bi stao tome na kraj, no onda je saznao da je papa za to čak sam izdao naredbu. Nakon toga Luther je napisao 95 teza u znak protesta te ih pribio na glavna crkvena vrata u Wittenbergu, 31. listopada 1517. Njegovi studenti su bez njegovog znanja preveli te teze s latinskog na njemački i dali na tiskanje. Lutherova teologija se širila Europom, stvarale su se također protureformacije te protuteze koje nisu bile prihvaćene. Luther je objavljivao više djela protiv crkve do 1520. Došlo je do toga da svakih petnaestak dana objavi po jednu knjigu. A neke od knjiga protiv papinstva su: „*O rimskom papinstvu*“, „*O kršćanskom plemstvu njemačkog naroda*“, „*O reformi kršćanske države*“, „*O slobodi kršćanina*“ ... Luterizam je naziv za luteransku tradiciju reformacije. Izraze luteran, luterani, luteranski i luteranstvo koristili su Lutherovi protivnici kao pogrdu kojom su htjeli ocrniti Luthera i njegove suradnike kao osnivače nove crkve.¹⁰

Luther je naposljetku bio osuđen na smrt, car je naredio da ga može ubiti bilo tko bilo kada, gdje god ga se sretne, bez ustručavanja da će biti kažnjen. Skrio ga je Friedrich Mudri u svoj dvorac Wartburg. Luther je i dalje bio ustrajan svom radu, te je nakon toga počeo prevoditi Bibliju na njemački jezik. 18. veljače 1546. godine umro je u postelji, te su ga sahranili u crkvi u Wittenbergu gdje je objavio svoje teze.¹¹

⁹ Nebojša Đurić: *Europska reformacija i Istra*, str. 39.-48.

¹⁰ Stanko Jambrek: *Reformacija u hrvatskim zemljama u europskom kontekstu*, str 17.

¹¹ Nebojša Đurić: *Europska reformacija i Istra*, str. 49.-64.

Slika 1. Martin Luther

Izvor:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lucas_Cranach_d.%C3%84._%28Werkst.%29_-_Portr%C3%A4t_des_Martin_Luther_%28Lutherhaus_Wittenberg%29.jpg (07.07.2022.)

2.2. REFORMACIJA U HRVATSKOJ

Reformacija (lat. *reformare*, promijeniti, preobraziti) je duhovni pokret za obnovu doktrina i života crkve u Europi šesnaestoga stoljeća. Također označava povijesno razdoblje od 1517. do 1618. godine.¹² Reformacija se u 16. stoljeću širila po cijeloj Europi, pa tako i po Hrvatskoj, odnosno u krajeve gdje su stanovali Hrvati. Kranjska i Ugarska bile su prve zemlje gdje se pojavljivala reformacija jer su te zemlje vrlo rano pristale na novu vjeru.¹³ Njemačko plemstvo i vojska imali su najviše utjecaja na širenje reformacije. Najzahvaćeniji dijelovi bili su dio Slavonije, Međimurje, Zagorje, Istra i Hrvatsko primorje. Njemački car Karlo V. nije mogao

¹² Stanko Jambrek: Reformacija u hrvatskim zemljama u europskom kontekstu: str 15.

¹³ Franjo Bučar: Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformacije, str. 9.

spriječiti širenje reformacije u njegovom carstvu, bilo je ogromno te nije mogao konstantno imati uvid u cijelu situaciju. Car Ferdinand I. vladao je austrijskim zemljama, izdao je 1548. godine naređenje da se pripazi na sve sljedbenike protestantizma te da ih se vrati na rimokatoličku staru politiku, bez obzira na koji način, dok je njegov sin Maksimilijan pružao potporu materijalno, ali i nematerijalno.¹⁴ Na prijelazu iz šesnaestoga u sedamnaesto stoljeće najveći dio nekadašnjeg Hrvatskoga Kraljevstva bio je u vlasti Osmanlija i Mlečana, preostao je samo „ostatak ostataka“. Nekadašnje slavno Hrvatsko Kraljevstvo bilo je razdijeljeno na četiri državne tvorevine:

1. Ostaci Hrvatsko – slavonskog Kraljevstva pripadali su Habsburgovcima, Hrvatskom u to vrijeme su vladali tri Habsburgovca: Ferdinand I (1527-1564), Maksimilijan II (1564-1576) i Rudolf II (1576-1604). Grad Zagreb (Gradec) bio je središte i bio je slobodan grad.

2. Pod osmanskom vlašću su bila istočna i jugoistočna područja srednjovjekovne Hrvatske.

3. Istra, osim Pazinske grofovije koja je pripadala Habsburgovcima, i Dalmacija, počevši od Nina i ušća Zrmanje sve do kotara grada Dubrovnika, zatim otoci od Krka do Visa i Korčule, pripadali su Mletačkoj Republici.

4. Osamljena oaza ostala je slobodna Dubrovačka Republika, okružena na sjeveru, istoku i jugu, mletačkim i osmanskim posjedom.¹⁵

2.3. REFORMACIJA U ISTRI

Istra je bila pod utjecajem reformacije s tri područja: Venecije (koja je neko vrijeme bila za reformacijske ideje), Trsta (ondje su se nalazili njemački trgovci) i Kranjske (Slovenija). U mletačkom dijelu Istre najveću ulogu su imali biskupi G. B. Vergerije iz Pule i te Petar Pavao Vergerije iz Kopra. U austrijskom dijelu Istre glavni grad reformacije bio je grad Pazin te biskup Pietro Bonomo.¹⁶ Jedan od najvažnijih naših povjesničara reformacije Franjo Bučar u svojoj „Povijest hrvatske protestantske književnosti“ iz 1910. navodi kako su Istrani odmah od početka bili za protestantizam, shvaćali su to vrlo ozbiljno i pravim korakom za svoj narod. Čak su protestantizam nazivali „prava stara kršćanska vjera“ jer su smatrali da sljedbenici

¹⁴ Nebojša Đurić: Europska reformacija i Istra, str. 73.-75.

¹⁵ Stanko Jambrek: Reformacija u hrvatskim zemljama u europskom kontekstu, str. 61.

¹⁶ Reformacija u Hrvatskoj: <https://flacius.info/reformacija-u-hrvatskoj/> (08.07.2022.)

protestantizma uistinu i prakticiraju vjeru, onakvu kakva je zapisana u Bibliji te naslijeđena od apostola. Najvažniji istarski reformatori bili su Baldo Lupetina, Matija Vlačić, Stjepan Konzul, braća Vergeriji te Matija Živić. Svaki od njih bio je „nagrađen“ progonstvom, a neki od njih su uhvaćeni i spaljeni.¹⁷

Slika 2: Karta Istre

Izvor: <https://flacius.info/reformacija-u-hrvatskoj/> (8.7.2022.)

U širenju i razvoju reformacije na Istarsko-kranjsko-hrvatskom području zamjetne su tri faze. Prva faza obuhvaća razdoblje od naznaka reformacije na tim prostorima 1520-ih do 1554. godine. Karakteristična je po nastojanjima duhovne obnove, posebno po propovijedanju evanđelja i tumačenju Svetoga pisma. Druga faza obuhvaća razdoblje između 1555. i 1600. godine. U tom periodu razvija se evangelistički misijski pokret, koji organiziranjem obrazovnog sustava i literarnom misijskom djelatnošću nastoji reformaciju proširiti na jugoistok Europe, sve do Carigrada. Treća faza obuhvaća razdoblje nakon 1600. godine i temeljna joj je karakteristika političko jačanje protureformacije te gašenje i nestajanje protestantskih crkvenih općina.¹⁸

Istra je imala geografsku specifičnost, kao i političku. Nalazila se između Austrije i Venecije. Pošto je Venecija bila u sukobu s Rimom, povodila se za protestantizmom. U zapadnoj Istri bilo je zabranjeno čitati luteranske knjige po naredbi nadvojvode Ferdinanda (1523. godine), no bez učinka, stanovništvo je i dalje naginjalo protestantizmu. Istočni dio Istre bio je poznat po protestantskoj glagoljaškoj literaturi. Svećenici su vodili veliku brigu za hrvatske knjige koje su se štampale u njemačkome gradu Urachu, gdje je nastala prva hrvatska protestantska tiskara koju je vodio Stjepan Konzul Istranin skupa s Antunom Dalmatinom, od 1561. do 1565.

¹⁷ Nebojša Đurić: Europska reformacija i Istra, str. 78.-80.

¹⁸ Stanko Jambrek: Reformacija u hrvatskim zemljama u europskom kontekstu, str. 69.

Osim Konzula i Dalmatina, u tiskari su radili još neki istarski velikani i vrlo ih je važno spomenuti, a to su: Juraj Cvečić, Ivan Fabijanić, Matija Živčić, Ivan Lamella, Matija Pomazanić i Matija Grbić.

Upoznavanje naroda sa Svetim pismom, odnosno njegovom porukom bio je njihov glavni cilj. Stoga su započeli prevoditi biblijske tekstove na narodni jezik, naposljetku i čitavu Bibliju, za što je naravno bilo potrebno puno rada i truda. Reformatori u našoj zemlji imali su zadatak širiti tu prevedenu riječ neukima. U kratko vrijeme uspjela se stvoriti posebna protestantska glagoljaška književnost, koja je ostavila veliki trag na sveukupan razvoj hrvatske književnosti i kulture.¹⁹

Reformacijski kršćani u to doba su bili proganjeni, prema istraživanjima Franje Bučara bilo je oko 161 sudskih progona na osnovu vjere, od 161 osuđenika najveći broj su bili Hrvati. Kazne su bile u rasponu od javnog sramoćenja, zlostavljanja na razne načine, psihičke i fizičke, sve do ubijanja. Značajan protureformator bio je biskup Klaudije Sozomen koji je strogo zabranio služenje mise na hrvatskome jeziku. Stanovništvo, čak i gradske uprave su zahtijevali da se mise održavaju na jeziku naroda, no biskup iz Pule to nikako nije dopuštao, smatrao je da se mise moraju održavati isključivo na latinskome jeziku, te da moraju pratiti rimske obrede. Izrazito se protivio hrvatskim glagoljašima, bio je u suprotnosti onoga što su zvali reformacijskim duhom.²⁰

Strah je vladao gradom Pulom, a i općenito Istrom u drugoj polovini 16. stoljeća, u osvećivanjima u borbama između reformatora i protureformatora, mogli su se pronaći i oni koji su iskoristili tu priliku kako bi riješili neke svoje privatne probleme s drugima. Tako su stradavali i pojedinci i obitelji, nitko nije bio siguran.²¹

Venecija je uskoro radi političkih razloga izgledila nesuglasice s Rimom, te je uvedena inkvizicija na zahtjev pape.²² Dogovori o radu inkvizicije odvijali su se u sljedećim gradovima: Piran, Kopar, Tinjan, Novigrad, Umag, Buzet, Motovun, Poreč, Labin, Vrsar, Bale, Fažana, Ližnjan, Vodnjan, Pula... Reformacija se itekako udomaćila u gradu Vodnjanu, potom je pulski biskup Klaudije Sozomenus naredio da se svi zatvore, poubijaju ili istjeraju iz Istre te da im se uzme sva materijalna imovina koju su posjedovali. Upravo takvim ponašanjem, reformatori su dokazivali svoju poruku koju su željeli prenijeti te tako su dobivali sve više pratitelja i veću

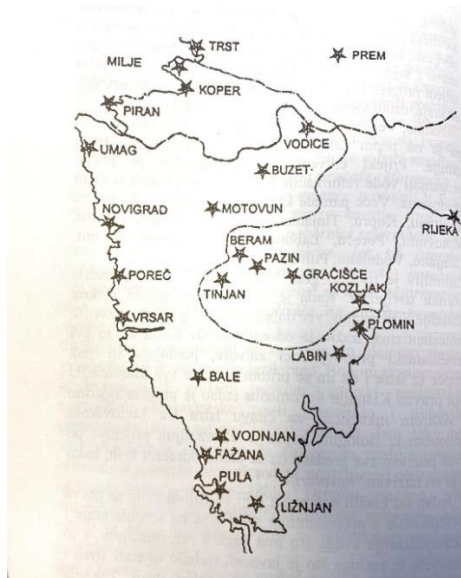
¹⁹ Nebojša Đurić: Europska reformacija i Istra, str. 81.-85.

²⁰ Reformaciju u Istri: <https://reformacija.org/2019/03/10/reformacija-u-istri-5-dio/> (08.07.2022)

²¹ Darko Dukovski: Povijest Pule, str. 85

²² Franjo Bučar: Povijest hrvatske protestantske književnosti, str. 23.

naklonost publike. Vlačić je govorio kako su upravo reformatori nastavljajući apostolske crkve. Mnogi su morali prolaziti kroz proces odricanja svojih slobodnih uvjerenja te naklonjena rimskom vjerovanju. Jedan od njih bio je Ivan Pavlov iz Vodnjana, koji je morao javno priznati da je 15 godina bio zaveden krivovjermem. Priznao je da je kriv što je još pomogao u širenju toga, da u životu više nikada neće pročitati niti držati heretičku knjigu te da ako vidi koju da će istu prijaviti inkviziciji. Odlaskom Vergerija i velikih vođa protestantizam je gubio svoju snagu, pogotovo s obzirom na velike pritiske inkvizicije i njihovih oštrih mjera i kažnjavanja. Zabranili su čak i pokapanje protestanata. Mnogi protestanti su se nadali da će Istra ipak biti reformirana jednoga dana, Vlačić je izjavio: „*Nikada se neću prestati nadati da će to jednog dana biti*“.²³

Slika 3: Mjesta u Istri gdje je djelovala inkvizicija

3. ISTARSKI REFORMATORI

U narednim potpoglavljima obradit će se životi i stvaralaštvo najvažnijih istarskih reformatora.

²³ Nebojša Đurić: Europska reformacija i Istra, str.85.-93.

3.1.BALDO LUPETINA

Otac reformacije u Istri, prvak u istarskim protestantskim reformama te uzor mnogim mlađim naraštajima protestantizma je upravo fra Baldo Lupetina. Fra Baldo Lupetina, rodio se 1502. godine u gradu Labinu te se u Labinu i zareadio. Zalagao se cijeli svoj mučenički život za reformaciju. Najviše je imao utjecaja na duhovne preporode svećenstva i stanovništva. Vrlo je brzo napredovao, u kratkom vremenu imao je više samostana. Jednom kada je prešao na stranu protestantizma, više nikada se nije osvrtao natrag. Javno je propovijedao evanđelja nasuprot tradiciji, govorio je kako Čistilište u principu služi samo kao izvor prihoda, te da ne postoji. Nakon sedam godina propovijedanja u Cresu, zbog ljubomore ga je prijavio vlastima fra Jakob Curzola. U prijavi ga je naveo kao heretika, te da će od njegove propovijedi uskoro svi postati heretici. Luther, Vlačić i Vergerije zalagali su se za njegovo oslobođenje, ali bezuspješno. Tri puta je bio osuđivan, 1556. osuđen na smrtnu kaznu od strane inkvizitora, te je 1562. godine Baldo utopljen u mletačkim lagunama nakon 20 godina zatočeništva.²⁴

3.2.MATIJA VLAČIĆ ILIRIK

Matija Vlačić Ilirik rođen je 3.ožujka 1520. godine u svojem gradu Labinu, kojeg su prije zvali Albona. U mnogim djelima kasnije se potpisuje kao Matija Vlačić Labinjanin. Studirao je u Veneciji, zbog čega je sa šesnaest godina napustio Labin. Kada se prvi put upisao na Sveučilište u Baselu, godine 1539. upisao se kao „Matija od Frančića od Labina“. Tamo je učio grčki i hebrejski. Iako je bio dobro primljen, u Baselu se nije zadržao dulje od godinu dana. Matija je napisao nekoliko autobiografskih spisa i oni su više puta objavljivani već za njegova života. S 29 godina napisao je prvi i najopsežniji spis, Apologiju. Stotine njegovih pisama čuva se na mnogim arhivima: u Regensburgu, Baselu, Strasbourgu, Beču, Weimaru, Münchenu i drugdje. No u spisima nema podataka ni o ocu, ni o majci, ni o rođacima, ni o djetinjstvu. Pisao je tako kao da mu je život započeo otkako je od fratra Balde Lupetine saznao za protestantizam. Baldo Lupetina mu je bio rođak, koji mu je predlagao da nastavi studij u Njemačkoj, što je kasnije i učinio. Baldo mu je otvorio oči po pitanju protestantizma te su tada stupili u bliske obiteljske odnose.²⁵ Savjetovao ga je da će u Njemačkoj spoznati pravu biblijsku

²⁴ Nebojša Đurić: Europska reformacija i Istra, str. 95.-102.

²⁵ Mijo Mirković: Matija Vlačić – Ilirik, Prva knjiga str. 25.-40.

vjeru, za razliku od samostana. Živio je i studirao u Baselu gdje je naučio hebrejski i grčki jezik. Kako je imao vlastite sumnje, odlučio se poći u Wittenberg gdje je upoznao Martina Luthera i postao njegov odan sljedbenik i prijatelj. Luther je bio ponosan na vjeru Vlačića, te ga je hvalio. Matija Vlačić postao je najveći publicist u protestantizmu, općenito najveći publicist u 16. stoljeću. Njegove brošure imale su najjači učinak i zbog služenja stvari i materijalnih dokaza, i zbog izražajnih sposobnosti, zbog jezika i stila. Luther je koristio neposrednost, oštrinu, novosti narodnih izraza na njemačkom jeziku, kada je htio da djeluje na trgovce i zanatlije. Vlačić je dodavao preciznost izraza, kojim je obuhvatio situaciju, snagu i prikladnost usporedbi, slikovitost govora južnjaka.²⁶ Kroz godine napredovanja postaje profesor na najpoznatijem sveučilištu. Kasnije se ženi, te mu Luther postaje kum. 18. veljače 1546. godine Luther umire. „*Katalog svjedoka istine*“ prvi je veći i važniji povijesni Vlačićev rad, samostalan i potpuno njegov. U njemu se iznosi borba onih koji su kršćansko učenje htjeli očuvati kakvo je u Novom zavjetu. U svim svojim djelima, raspravama, brošurama, govorima Vlačić neprestano traži istinu, te se bori za nju. Vlačićev „*Katalog svjedoka istine*“ objavljen je u tisku više puta i na tri jezika. Sva tri izdanja izašla su još dok je Vlačić bio živ: prvo, baselsko 1556. godine, drugo, strasbourgško 1562. godine oba na latinskom i treće frankfurtsko, na njemačkom jeziku 1573. godine. Nakon njegove smrti izašlo je još nekoliko izdanja Kataloga.²⁷ Vlačić je proveo akciju da se osnuje sveučilište za južne Slavene, jedno u Regensburgu i jedno manje u Celovcu. Tu akciju je nastavio 1562. i 1563. godine. Godine 1561. osnovana je hrvatska tiskara u Urachu, bila je to ista godina kada je Vlačić protjeran iz Jene i kada je pravio plan da izdavanje hrvatskih i slovenskih knjiga poveže sa Sveučilištem u Regensburgu koje bi služile širenju i učvršćivanju reformacije u južnoslavenskim zemljama.²⁸ Vlačić postaje najvatreniji protivnik bilo kakvih kompromisa s Rimom. Odbacio je karijeru profesora, te odlučio govoriti istinu. Progonili su ga po čitavoj Njemačkoj, na kraju zbog raznih bolesti umire 11. ožujka 1575. u Frankfurtu. Iza sebe je ostavio obitelj, 140 spisa, najčešće ga smatraju najvećim luteranskim teologom svih vremena.²⁹

²⁶ Mijo Mirković: Matija Vlačić – Ilirik, Prva knjiga str. 63.

²⁷ Mijo Mirković: Matija Vlačić – Ilirik, Druga knjiga, str. 11.-24.

²⁸ Mijo Mirković: Matija Vlačić – Ilirik, Druga knjiga, str. 289.-292.

²⁹ Nebojša Đurić: Europska reformacija i Istra, str.102.-111.

Slika 4. Baldo Lupetina i Matija Vlačić Ilirik

Izvori: <https://www.geni.com/people/Baldo-Lupetina/6000000017051228164> ,
<https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/765/vlacic-ilirik-matija-flacius-illyricus> (08.07.2022.)

3.3. PETAR PAVAO VERGERIJE ML.

Petar Pavao Vergerije, ml. (Vergerius, Vergar, Vrgar) rođen je 1489. godine u Istri, a rodom je iz Kopra. Studirao je pravo u Italiji, u Padovi. Želja mu je bila otići u Wittenberg kako bi se posvetio predavanju na sveučilištu, no kako mu se brat razbolio taj san je propao. Nakon ženine smrti u 1527. godini se seli u Rim, gdje se zareadio za svećenika. Mnogi su sumnjali da je protestant jer je imao zadatak da spriječi održavanja narodnog njemačkog koncila, zbog čega je bio u kontaktu s mnogo njemačkim protestanata. Odlučio je napisati knjigu kako bi im promijenio mišljenja, jer radi takvih stavova nije mogao dobiti kardinalski grimiz i šešir.³⁰ Nakon što je pročitao mnogo knjiga protestantizma, pristupio je i sam protestantizmu. Doveden je pod crkvenu istragu, a nakon toga ostavlja biskupiju i sve što je napravio iza sebe te odlazi u krajeve slobode. Preveo je württemberški katekizam na talijanski, te mu je sinula ideja kako bi se trebala i *Biblija* prevesti na slavenske jezike. Dobio je novčanu potporu da prevede *Stari zavjet* na slavenski jezik, te je njegova ideja bila da se pozove slovenski prevodioc Primož Trubar kako bi prevodio protestantske knjige na slovenski i hrvatski. Obećao mu je da je prikupljati novčanu pomoć od knezova i plemića za tiskaru. Napisao je dvije knjige za svoj

³⁰ Franjo Bučar: Povijest hrvatske protestantske književnosti, str. 33.-35.

narod: *Katekizam* i *Abecedarij*, te ih 1553.godine izdao. To su prve dvije knjige napisane na slovenskom jeziku. Kako bi približio reformaciju što više Slavenima, osmislio je da se stvori zajednički sveslavenski jezik. U Tübingenu umire 4. listopada 1565. godine.³¹

Slika 5: Petar Pavao Vergerije

Izvor: <https://www.matica.hr/hr/650/uz-500-obljeticu-roenja-stipana-konzula-istranina-31677/> (09.07.2022.)

3.4. ANTUN DALMATIN

Antun Dalmatin bio je rodom iz Senja, bio je hrvatski protestantski pisac i prevoditelj te je služio kao svećenik u Istri. Bio je prevoditelj s njemačkog, slovenskog, talijanskog i latinskoga jezika.³² Za Dalmatina se govorilo da je vrlo marljiv i vješt prevoditelj na hrvatski jezik, te da je uz pomoć istarskih protestantskih svećenika Jurja Juričića i Matije Živića te Grgura Vlahovića prevodio tekstove. Njegov najupečatljiviji potez bio je dolazak u Urach, te suradnja sa Stjepanom Konzulom u Uraškoj tiskari koja je imala velik utjecaj na reformaciju u Istri. Stjepana Konzula i Antuna Dalmatina nazivali su drugim Ćirilom i Metodom. S vremenom je briga oko vođenja tiskare postajala sve veća i zahtjevnija. Tražili su pomoć i drugih. Razmišljali su da zamole Vlačića za pomoć te da on preuzme brigu oko tiskare, no on je imao svoj životni poziv. Jedan od prevodioca koji im je bio od velike pomoći bio je Matija

³¹ Franjo Bučar: Povijest hrvatske protestantske književnosti, str. 35.-46.

³² Antun Dalmatin: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3148>

Živić iz Istre kojeg je pulski biskup imao veliku želju uhvatiti i osuditi. Radio je na ispravicima hrvatskih prijevoda. Na kraju je uhvaćen i spaljen.³³

Slika 6: Antun Dalmatin

Izvor: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3148> (09.07.2022.)

3.5. STJEPAN KONZUL ISTRANIN

Stjepan Konzul Istranin rođen je 1521. godine u Buzetu (Pinguentinus), Istra je tada bila pod mletačkom vlasti. Točno podrijetlo Stjepana Konzula nikada nije utvrđeno. Od djetinjstva je učio glagoljicu, te se kasnije u životu zaredio za svećenika u biskupiji P. P. Vergerija, kod kojega se naučio novoj vjeri te pristao uz nju. Kao i većinu protestanata, stigla ga je sudbina progonstva te je 1549. protjeran iz župe Staroga Pazina. Pošao je u Kranjsku gdje je bio propovjednik, međutim je prognan i iz Kranjske. Nakon toga 1552. godine odlazi u Rottenburg, gdje je preko pola godine ležao bolestan kod Trubara. Dok je i dalje bio u bolesničkoj postelji s Trubarom je, na nagovore Vergerija, razmišljao kako bi se protestantske knjige mogle prevoditi i na hrvatski te izdavati na glagoljici. Nakon ozdravljenja postaje učitelj, odnosno kantor u školi u Regensburgu. Imao je obitelj, ženu Walbergu i dvoje djece, te ih je morao prehranjivati.³⁴

³³ Nebojša Đurić: Europska reformacija i Istra, str.119.-122.

³⁴ Franjo Bučar: Povijest hrvatske protestantske književnosti, str.73.-74.

To je bilo razdoblje poznato kao vrijeme za otkrivanje novih vjerskih svjetonazora, materinji jezik dobiva posebno značenje, posebice u prevođenju Biblije i njenih tekstova.³⁵

Budući da je gospodin Primož Trubar, svećenik u Kemptenu u Njemačkoj, otjeran iz Kranjske zemlje zbog svoje kršćanske vjere i prave propovijedi, započeo je dvoje: prevoditi *Katekizam* kao i prvi dio *Novoga zavjeta* na kranjski (slovenski) jezik, i radi širenja njegova imena, te ubogim kršćanima za utjehu i spas njihovih duša, jer Hrvati, Bosanci i Srbi kao i obližnje zemlje nemaju Biblije ili kršćanskih spisa na svojem jeziku, nego samo neke biblijske dijelove (izvatke) u svojim misalima i brevijarima. To je ponukalo Stjepana Konzula iz Buzeta u Istri da pođe tragom spomenutoga kranjskog jezika i započeta prijevoda knjige (NT), te prevede isti dio kao i ostatak *Novoga zavjeta*, koji će kasnije biti objavljeni kao cjelovita *Biblija* na slavenskom s hrvatskim slovima (glagoljicom) i hrvatskim jezikom koji je glavni slavenski jezik. Sukladno tadašnjim običajima, pristojno je razgovarao s dolje navedenim kao i drugim duhovnim i svjetovnim plemenitašima kao i onima obična roda, a to su: gospodin Matija Zmajić, komtur (načelnik, upravitelj) u Metliki, gospodin Stjepan Stipanić, kapelan u Ozlju, gospodin Ivan Kolonić, kapelan u Sv. Križu (Završje), koji je čak gotovo na turskom terenu na području grofa Zrinskoga, gospodin Hanns Faistenperger i gospodin Grgur Vlahović, obojica kršćanski propovjednici u Metliki, Sebastian Römer, upravitelj metličke kapetanije, gradski načelnik Ivan Pičik, Antun Bočić iz Modruša, Andre Jakšić, Juraj Pisec i Mihael Bočić, sva četvorica građani Metlike, te drugi prisutni za koje je Konzul izradio svoj prijevod. Isti je prijevod pregledan, te je ocijenjen da je razumljiv i da odgovara Hrvatima, Bosancima i Srbima u cijeloj Dalmaciji do Jadranskoga mora i sve do Carigrada. Utoliko se lakše ovaj hrvatski prijevod može prenijeti i na ćirilicu koja je napola ili skraćeni grčki. Nadali su se da će se time prava kršćanska vjera i istinski spasonosno evanđelje pronositi cijelom Turskom, da će srca i duše Turaka obnoviti i okrenuti kršćanskoj vjeri, da će se njihovom pustošenju stati na kraj, te da će ubogi zarobljeni kršćani naći utjehu i snagu i da će se vjera u Krista, s vremenom proširiti u Turskoj. Tada će riječ Gospodnja imati svoju moć nad svime što se kreće, giba i živi na Zemlji, nebu i u vodama, i u bezvjernim dijelovima Zemlje, kao što mnogo priči i mnogi spisi mogu posvjedočiti da je potrebno o tomu pripovijedati. A kako je takvo znamenito djelo, da bi se njime krenulo, povezano s nemalim troškovima tiska i naknade onima koji se takvoga posla poduhvate, jadni po Bogu kršćani usrdno mole sve kojima se za pomoć oko ovoga djela obraćaju da svoju pomoć ne uskrate; to će im Gospod Krist platiti ovdje na Zemlji i tamo u

³⁵ Stjepan Konzul Istranin: <https://www.matica.hr/hr/650/uz-500-obljetnicu-roenja-stipana-konzula-istranina-31677/>

vječnosti, te će se oni moći svjesno pohvaliti da su takvom svojom pomoći Krista samoga oblačili, nahranili, napojili i pružili mu krov nad glavom. U korist prave vjere, vlastitom su rukom i uz svoj pečat potpisali većina gore navedenih i drugi, kao i posebno grad Metlika koja je na sve to utisnula svoj žig.³⁶

Stjepan Konzul je počeo prevoditi Bibliju na Božić, 1557. na hrvatski jezik sa slovenskoga te dalje nastavlja s tim radom. U isto vrijeme i Antun Dalmatin u Ljubljani prevodi tekstove na hrvatski jezik i tu započinje suradnja između Konzula i Dalmatina. Sastaju se u Metlici, 28. kolovoza 1559. godine kako bi se pregledali njihovi prijevodi.³⁷ Osim Dalmatina i Konzula, na reviziju dolaze još neki glagoljaši poput Grgura Vlahovića, Stjepan Stipanović, Gjuro Pišec, Andrija Jakšić, Mihovil Bočić i drugi te svi odobre njihove prijevode. Potpisuju se njihovim potpisima i pečatima kao znak podupiranja. Također se donosi zaključak kako bi se takvi tekstovi mogli izrađivati i na ćirilici. Najvažnija ličnost od spomenutih bio je Grgur Vlahović, Hrvat koji je širio protestantsku riječ propovijedima te izlaganjima protestantskih knjiga. Kada se vratio u Württemberg, u Regensburg, dolazi s namjerom osnivanja tiskare uz pomoć Ungnada, Trubara i vojvode. Dana 14. rujna 1560. Konzul daje uvjet za svoju selidbu s obitelji iz Regensburga u Tübingen, a to je da mu se odmah obračuna svota zarade prodaje prvih hrvatskih knjiga. Tako je Konzul zarađivao novac i imao besplatan stan koji je plaćao vojvoda i u Urachu i u Tübingenu i postao je službeni prevoditelj i korektor hrvatskog jezika.³⁸

³⁶Stjepan Konzul Istranin: <https://www.matica.hr/hr/650/uz-500-obljetnicu-roenja-stipana-konzula-istranina-31677/>

³⁷ Franjo Bučar: Povijest hrvatske protestantske književnosti, str. 76.

³⁸ Franjo Bučar: Povijest hrvatske protestantske književnosti, str. 77.-79.

Slika 7: Stjepan Konzul Istranin

Izvor: <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/1439/konzul-stipan-istrijan> (09.07.2022.)

Konzul je u tiskari kontrolirao lijevanje glagoljskih slova, te ako nisu bila u redu morali su se ponovno raditi. Konzul se kroz godine često razboljevao, no svakako uz pomoć ostalih na hrvatski jezik bile su prevedene sljedeće knjige: *Katekizam s kratkim tumačenjem Symbole nicejskoga katekizma, Anastasija, Ambrozija i Augustina*. Tiskara u Urachu sada je već uređena s ćiriličnim, latiničnim i njemačkim slovima. Odlučili su Konzul i Dalmatin kako prvo treba biti naštampana glagoljicom „*Tabla za dicu*“ ili „*Abecedarij*“ u 2000 primjeraka kako bi ih mogli poslati po svijetu kako bi kolege mogle reći mišljenje o slovima.³⁹

Hrvatska tiskara je poslije smrti baruna Ungnada prestala s radom. Barun Ungnad je bio od velike važnosti za tiskaru jer je davao financijsku i bilo kakvu vrstu pomoći koja je trebala. Konzul i Dalmatin su nastavili s radom do kraja 1565. Godine 1568. u gradu Železnom u Ugarskoj, plemići odobre izdavanje *Postille*, koju su Konzul i Dalmatin posvetili njima. Konzul je ondje bio propovjednik te je s godinama ondje i umro.⁴⁰

³⁹ Franjo Bučar: Povijest hrvatske protestantske književnosti, str.80.-84.

⁴⁰ Franjo Bučar: Povijest hrvatske protestantske književnosti, str.87.-94.

4. HRVATSKA TISKARA U URACHU

Hrvatska protestantska tiskara u Urachu, u blizini Tübingena postojala je u razdoblju od 1561. godine do 1565. godine. Od velike pomoći i osnivač ove tiskare bio je Ivan Ungnad, zemaljski kapetan Štajerske i veliki varaždinski župan, koji je financijski podupirao tu ideju i sve njene troškove. Vojvoda Kristof od Württemberg mu je poklonio dvorac Amandenhof koji je služio kao samostan u prošlosti. U taj dvorac su smjestili tiskaru te sve potrebno osoblje. Ivan Ungnad je u svojim pismima tiskaru znao nazvati „*Windische, Chrobotische und Cirulische Trukheray*“, što bi se prevelo kao slovenska, hrvatska/glagoljička i ćirilica tiskara.⁴¹ Stjepan Konzul Istranin i Antun Dalmatin bili su glavni prevodioci koji su pripremali tekstove za tisak. Nazivali su ih drugim Ćirilom i Metodom, kao što je već spomenuto. Primož Trubar i Petar Pavao Vergerije mlađi, vojvoda Kristof i mnogi drugi pomagači imali su veliku i važnu ulogu u ovom pothvatu, poput Matije Živčića iz Pazina, Juraja Juričića iz Vinodola, Juraja Cvečića iz Pazina, Leonarda Merčerića iz Cresa, Ivana Fabijanića iz Pazina, Franje Hleja iz Gračišća, Ivana Lamella iz Pazina, Vinka Vernekovića i Matije Pomazanića iz Berma i drugih. No najveći teret i najveću zaslugu u svemu tome imali su Stjepan Konzul i Antun Dalmatin. Tiskara se nakon smrti kapetana Ivana Ungnada premjestila u dvorac Waldenstein. Tamo je radila do 1580. godine, kada je bila zaplijenjena te preseljena u Graz, u tvrđavu Schlossberg. Iz Graza je preseljena u Rijeku, iz Rijeke u Rim, gdje su se tiskale glagoljske knjige ortodoksnog katoličkog sadržaja.⁴²

Na hrvatskome jeziku tiskano je 30 naslova vjerskih i bogoslužnih knjiga. 14 knjiga bilo je tiskano na glagoljici, 9 na ćirilici i šest na latinici. Jedan tekst je na slovenskom, a šest naslova je prevedeno na talijanski jezik. Prijevod *Biblije*, naslova *Novi zavjet* sadrži 898 stranica, te je najopširnije tiskano djelo prevedeno na hrvatski jezik. Tiskano je na glagoljici i ćirilici te ukrašeno ilustracijama na drvorezu po uzoru na njemačka izdanja. Od otprilike 25 600 hrvatskih knjiga koje su napravljene u Uraškoj tiskari, sačuvano je otprilike 250 primjeraka i većina se nalazi u njemačkim knjižnicama.⁴³

⁴¹ Alojz Jembrih: Stipan Konzul i Biblijski zavod u Urachu, str. 97.-100.

⁴² Alojz Jembrih: Urach – južnoslavenski prevoditeljski i izdavački projekt u doba reformacije [https://kuscholarworks.ku.edu/bitstream/handle/1808/30065/Urach%20-\(18%20South%20Slavic%20translation%20and%20publishing%20project%20during%20the%20Reformation.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://kuscholarworks.ku.edu/bitstream/handle/1808/30065/Urach%20-(18%20South%20Slavic%20translation%20and%20publishing%20project%20during%20the%20Reformation.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

⁴³ Uraška tiskara: <https://glagoljica.hr/?pc=i&id=554001>

Slika 8: Tiskarstvo

Izvor: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=61457> (10.07.2022.)

4.1. PRIJEVOD NOVOG ZAVJETA

Nakon što je Primož Trubar odlučio da će prevesti na slovenski jezik Matejevo evanđelje, uspijeva dobiti Stjepana Konzula kao partnera u prevođenju *Novog zavjeta* na hrvatski jezik. Povjerenstvo je taj isti prijevod prihvatilo u Metliki, dana 28. kolovoza 1559.godine, prihvaćeno je od poznavatelja glagoljice i hrvatskoga jezika.⁴⁴ Osim Stjepana Konzula jedan od prevoditelja bio je i Antun Dalmatin.

Prije davanja u tisak bilo je potrebno napraviti glagoljična i ćirilična slova koja tada nisu posjedovali. Stjepan Konzul je otišao 25. travnja 1560. u Nürnberg i tamo je započeo izrađivati glagoljična slova. Vojvoda Krištof na zahtjev Trubara poslao je „tri nasitnjene hrvaške alfabete“. U priloženom alfabetu nisu se nalazila sljedeća slova: j, jer, dz (dzelo), i (iže), o (ot). Nakon što su bila gotova glagoljska slova, prvi tiskani veliki glagoljski list bio je tiskan 1560. godine, odnosno *Crobatische Probezedl*. Do danas su sačuvani probni otisci glagoljice i Konzulov prijevod *Novog zavjeta* odnosno *Novog Testamenta*. U probnom tekstu koristili su crkvenoslavenska obilježja, dok su u *Novom zavjetu* iz 1562. koristili više svakidašnje riječi

⁴⁴ Alojz Jembrih: Stipan Konzul i Biblijski zavod u Urachu, str. 38.-41.

narodnog jezika koje bi razumio svaki čitatelj.⁴⁵ *Prvi dio Novog zavjeta* sadrži sva četiri evanđelja i *Djela apostolska*. Poslije posvete i predgovora slijedi kratki životopis evanđelista koji je napisao pojedino evanđelje i tekst dotičnog evanđelja, a na kraju je tekst *Djela apostolska*. Knjiga je tiskana u 2000 primjeraka, a prema podacima o distribuciji Biblijskog zavoda iz 1564. godine u nepune dvije godine bilo je raspačano 456 primjeraka. *Drugi dio Novog zavjeta* izašao je 1563. godine, te je na poleđini potpisan od Antuna Dalmatina, Stjepana Konzula i Jurja Juričića. Izdavanje *Drugog dela Novoga testamenta* ubrzao je timski rad prevodioca. U prevođenju su sudjelovali Dalmatin, Konzul, Cvečić i Juričić, koji je znao hrvatski, kranjski, njemački, latinski, talijanski, te grčki i hebrejski. Bučar navodi da je *Poslanicu Rimljanima* preveo Dalmatin, Katolička pisma i objave je preveo Juričić, a ostalo Cvečić. Konzul je manje prevodio jer je u to vrijeme dosta putovao po jugu.⁴⁶ Dok je glagoljični probni *Novi zavjet* tiskan u Nürnbergu, ćirilčni je tiskan u Urachu. Sadrži mala i velika slova na ćirilici, slova koja označuju brojeve, naslov *Hvala samome Bogu*, molitva *Oče naš*, *Azbuka* i *Oče naš* su uokvireni u okviru koji se kasnije može vidjeti i u latiničkom *Katekizmu* (1564.). Trubar je pisao i slao pisma o velikim tiskarskim uspjesima te kako sve za tiskanje hrvatskih knjiga u Urachu ide po planu.⁴⁷ Njemačku posvetu ćirilčkog *Novog testamenta* potpisuju Primož Trubar, Antun Dalmatin i Stjepan Konzul, a hrvatsku samo Dalmatin i Konzul. Sadržaj ćirilčkog *Novog testamenta* raspoređen je jednako kao i u glagoljskom izdanju. Ćirilčno izdanje je tiskano u 1000 primjeraka, od čega je u Urachu još 1564. godine bilo još 707 primjeraka.⁴⁸

⁴⁵ Alojz Jembrih: Stipan Konzul i Biblijski zavod u Urachu, str. 42.-45.

⁴⁶ Stanko Jambrek: Reformacija u hrvatskim zemljama u europskom kontekstu, str. 105.-108.

⁴⁷ Alojz Jembrih: Stipan Konzul i Biblijski zavod u Urachu, str. 46.-50.

⁴⁸ Stanko Jambrek: Reformacija u hrvatskim zemljama u europskom kontekstu, str. 109.

Slika 9. Prijevod Novog zavjeta na glagoljicu 1562.

Izvor: https://www.wikiwand.com/hr/Stjepan_Konzul_Istranin (15.07.2022.)

Prvi dio *Novog testamenta* izdan je 1562. godine i sadrži 232 listova te postoje riječi koje su označene sa zvjezdicom kako bi se mogle prevesti i približiti narodu. Drugi dio izdan je godinu dana kasnije.⁴⁹

4.2. KATEKIZAM

Prve vijesti o tiskanju *Katekizma* se mogu uočiti u pismima između Trubara i Maksimilijana II. gdje se Trubar brani od optužbi za krivotvoritelja te moli kralja Maksimilijana II. za pomoć. Optužen je jer je na početku tiskanja predgovor napisao Pavao Skalić koji je boravio u tiskari kao savjetnik. No na njegov tekst ga je upozorio Petar Pavao Vergerije ml., te je Trubar napisao novi. Ungnad je nakon toga obustavio tiskanje *Katekizma* (probnog). Postoji mali probni glagoljički *Katekizam*, od kojeg je ostalo sačuvano samo 7 unikatnih listova i veći *Katekizam*, no u bibliografiji tiskanih knjiga na glagoljici na hrvatskom jeziku u Urachu poznat je samo veći *Katekizam*. U samom glagoljičkom naslovu piše da je

⁴⁹ Alojz Jembrih: Stipan Konzul i Biblijski zavod u Urachu, str. 46.

Katekizam „*edna malahna kniga skrozi Stipana Konzula Istranina, a pomoću dobrih Hrvatov, sad najprvo istomačena*“. Sadržaj malog Katekizma je sljedeći: 1v prazno, 2r početak *Trubarova predgovora*, 3r završetak predgovora, 3v prazno, 4r *Deset božjih zapovijedi*, 4v *Vera apostolska*, 5r *Molitva Gospodnja*, 5v *Od Sakramenta svetoga kresta*, 6v *Od Sakramenta oltara*, 6r *Kim načinom meštiri imaju učiti dicu svoju deset zapovedi*. Dakle mali Katekizam se sastoji od 13 stranica tiskanog jezika, od kojih je 4 na njemačkom - Trubarov predgovor.

Glagoljski *Katekizam* su pregledali i preveli istarski svećenici, stoga se pretpostavlja da su u prijevod unijeli i neka obilježja narodnog istarskog jezika. Stoga se u *Katekizmu* može uočiti ekavsko-ikavski refleks glasa jat (e). U latiničnom izdanju iz 1564. vidljiva je jezična redakcija koja je mogla potjecati od Stjepana Konzula.⁵⁰

Mali Lutherov glagoljski Katekizam (preveden na hrvatski jezik), od kojeg je sačuvan samo prvi svešćić, trebala je biti prva knjiga objavljena u hrvatskoj protestantskoj knjižari u Urachu. Sačuvani prvi svešćić sadrži i njemački predgovor grofa Pavla Skalića. No, Primož Trubar je sastavio novi tekst tek nakon što ga je na njega upozorio Vergerije i nakon što je Ivan Ungnad obustavio daljnje tiskanje *Katekizma*. Također Skalićev tekst nije do danas nigdje registriran. Stoga, nema opravdanja za tvrdnju da je delfski primjerak fragmenta glagoljskoga malog *Katekizma* koji posjeduje Ivan Dubravčić „jedinostveni primjerak sa Skalićevim predgovorom“.⁵¹

⁵⁰ Buzetski zbornik, tekst Još o jeziku katekizma iz 1561. i 1564. Stipana Konzula i Antuna Dalmate, str. 20.

⁵¹ Alojz Jembrih: Stipan Konzul i Biblijski zavod u Urachu, str. 112.-136.

djeci, nego i odraslima koji nisu znali čitati. Sredinom 16. stoljeća malo tko je znao čitati, Ivan Ungnad je napisao da ima malo hrvatskih svećenika koji znaju čitati i dobro tumačiti knjige, kojih također ima malo. Ungnad i Konzul htjeli su da ljudi nauče čitati kako bi svatko mogao čitati Bibliju, te kako bi svatko imao učvršćen odnos s Bogom, bez posrednika. Drugi razlog zašto su objavili *Tablu za dicu* je taj što su htjeli zahvatiti biblijskim učenjem i malu djecu jer je to ulaganje u budućnost. *Tabla za dicu* bila je tiskana na glagoljici i ćirilici, svaka u 2000 primjeraka. Stjepan Konzul je početnicu na glagoljici priredio prema Trubarovom slavenskom *Abecedaru* iz 1555. godine izdanom u Tübingenu, a pregledao ju je Antun Dalmatin. *Tabla za dicu* sastoji se od dva dijela. U prvome dijelu je abeceda, prvo samo slova onda čitave riječi, a u drugom dijelu se nalaze: Deset zapovijedi, Apostolsko vjerovanje, molitva Oče naš, Veliko poslanje, uspostava Večere Gospodnje, Isusova zapovijed da se propovijeda evanđelje te prigodne molitve. Ćiriliska *Tabla za dicu* se razlikuje malo po pismu i pravopisu, ne po sadržaju. Smatra se da ju je pripremio Antun Dalmatin.⁵²

4.4. POSTILLA

Postilla je tiskana 1568. godine, ona je posljednja latinička i uopće zadnja hrvatska knjiga tiskana u vrijeme reformacije u Njemačkoj. Za jezik *Postille* može se reći da je pisana u osnovi na čakavskome s ikavsko-ekavskim refleksom jata s čakavsko-staroslavenskom interferencijom i obilježjem štokavskoga jezika. Ikavsko-ekavski refleks jata posvjedočuju primjeri: *grih, vira, vrime, niki, misec, svit, sime, misto, divno, večni, veka, iz dela, delana* itd. Uz zamjenicu *ča* prevoditelji *Postille* upotrebljavali su i *što*. Kada se uspoređi prva knjiga tiskana na hrvatskome *Katekizam* i posljednja knjiga *Postilla* susreću se grafemi koji se prije nisu vidali: n za /nj/, ll za /lj/, te e za *je/jest*, zatim grafem f za fonem /v/: *fse, fsako, fsi, fsakoga*. To nam govori o Konzulovom poznavanju latiničkim crkvenih tekstova (*Lekcionara* Bernardina Splićanina iz 15. stoljeća u kojem se također nalazi f za /v/).⁵³ Detaljno proučavanje jezika *Postille* (1568.) pokazuje da u njoj postoji trojni suodnos čakavskoga, štokavskoga i kajkavskoga s obilježjima crkvenoslavenskoga jezika.⁵⁴ Također do tada u niti jednom izdanju hrvatskih knjiga na glagoljici, ćirilici ili latinici nije bio zabilježen naglasak. Učinili su to u *Postilli* namijenjenoj Hrvatima u zapadnoj Ugarskoj. U hrvatskome jeziku nema pouzdana bilježenja hrvatskog „akcenta“ sve do Kašića (1604.) u svojoj gramatici *Institutiones linguae*

⁵² Stanko Jambrek: Reformacija u hrvatskim zemljama u europskom kontekstu, str. 103.-105.

⁵³ Alojz Jembrih: Stipan Konzul i Biblijski zavod u Urachu, str. 297.-300.

⁵⁴ Alojz Jembrih: Stipan Konzul i Biblijski zavod u Urachu, str. 302.

illyricae, to je prvo pravo korištenja akcenta i to znatnije za povijest hrvatskog akcenta uopće. Konzul i Dalmatin nisu se znali koristiti trima čakavskim akcentima već su ih postavili bez ikakva obzira na kvalitetu akcenta kao i na kvalitetu sloga. Franjo Fancev, hrvatski knjižničar, povjesničar i hrvatski povjesničar, imao je namjeru detaljno obraditi akcentat u *Postilli*, obradio je nekoliko primjera iz drugog dijela, nadajući se da će moći poći u Regensburg i ispisati sve akcente koje dolaze u prvom dijelu. Ali do danas se ne spominje niti jedna rasprava koja govori o akcentu regensburške *Postille* (1568.)⁵⁵

Do danas je sačuvano pet primjeraka te hrvatske rijetke knjige. Jedan vrlo dobro očuvan primjerak s originalnim uvezom nalazi se u Regensburgu (Staatliche Bibliothek), u Schottenloheru nalazi se primjerak gdje je prvi i drugi dio uvezan zajedno, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu posjeduje drugi dio *Postille*, u Göttingenu nalazi se prvi dio *Postille*, Sveučilišna biblioteka u Budimpešti također ima prvi i drugi dio *Postille* bez naslovne stranice.⁵⁶

Ključna djela protestantske književnosti su:

- 1) Pokusni listovi – mali i veliki glagoljični iz 1561. godine i ćirilični iz 1560. godine
- 2) Početnice: *Tabla za dicu* – glagoljična i ćirilična iz 1561. godine
- 3) Katekizmi – mali i veliki iz 1561. godine, glagoljični i ćirilični
- 4) *Sveto pismo Novoga zavjeta* – glagoljski prvi dio izdan 1562.godine, drugi dio izdan 1563. godine, ćirilični izdano 1563. godine te *starozavjetna knjiga Vsih prorokov stumačenje hrvatsko*, latinično izdanje iz 1564. godine
- 5) Dogmatsko-katehetska djela: *Artikuli, edni kratki razumni nauci*, glagoljični i ćirilični iz 1562. godine, *Spovid i spoznanje prave krstjanske vire* iz 1564. godine, *Bramba* iz 1564. godine
- 6) Propovijedi: *Postilla to est istimačenje nedelskih Evangeliov*, glagoljična izdana 1562. godine, na ćirilici izdana 1563, te na latinici 1568. u Regensburgu namijenjena Hrvatskim u zapadnoj Ugarskoj.

⁵⁵ Ibid. str. 314.-315.

⁵⁶ Ibid. str. 315.-320.

- 7) Teološke rasprave: *Razgovaranje meju papistu i jednim luteran(om)* iz 1555. na latinici, *Beneficium Christi, Govorenje vele prudno*, glagoljično iz 1563. godine, latinično 1565. godine, *Spovid i spoznaje prave krsjanske vire, glagoljični i latinično* iz 1564. godine, *Bramba augustanske spovedi* (augsturške vjeroispovijesti), glagoljično i latinično 1564. godine
- 8) Liturgijski priručnici: *Crkveni ordinalic*, glagoljični iz 1564. godine⁵⁷

5. OBILJEŽAVANJE 500 GODINA ROĐENJA STJEPANA KONZULA

U ovome poglavlju prikazat će se kako se u Buzetu, Zagrebu i Puli obilježila 500. obljetnica rođenja Stjepana Konzula.

5.1. BUZET

Stjepan Konzul Istranin rođen je 1521. godine, a preminuo oko 1579. godine. Bio je jedan od dva glavna prevodioca na hrvatski jezik velikog uraškog projekta u Urachu. Među povjesničarima kulture i književnosti, ime Stjepan Konzul mnogo znači. Njegov život vezan je uz razdoblja reformacije u Hrvatskoj i u Europi, a stvaralaštvo za prve tiskane knjige na hrvatskom jeziku. Rodom je iz Buzeta, istarskog gradića gdje se nalazi njegova spomen-ploča u starogradskoj jezgri. No iako je već postojala spomen ploča, malo tko je znao tko je uopće bio Stjepan Konzul te koliko njegova djela znače, ne samo za lokalnu zajednicu nego i na nacionalnu. Stoga je simbolično, za početak obljetnice, otkrivena nova spomen ploča Stjepanu Konzulu.

Kako bi se Konzula baština što više približila mještanima, prilikom obilježavanja 500. obljetnice njegova rođenja organiziran je Počasnog odbor i Programski odbor, skup stručnjaka koji će zajedničkim snagama osmisliti prikladan program s naglaskom na regionalnu, nacionalnu te međunarodnu promociju. Prilikom znanstvenog skupa „Buzetski dani“ i Dana Grada Buzeta, održan je dan tematski posvećen Konzulu, na kojem su o Konzulovom životu i

⁵⁷ Alojz Jembrih, Od uspjeha do izjave “viel falsch” o uraškom glagoljskom novom zavjetu, <https://hrcak.srce.hr/file/100932> (16.07.2022.)

stvaralaštvu govorili stručnjaci iz Njemačke i Italije, te predavači sa sveučilišta u Zagrebu, Rijeci, Puli i Zadru. Izrađen je plakat posvećen Konzulu koji su dobile sve škole u Istri te se Konzula uključilo u kurikulume zavičajne nastave u vrtiće, osnovne i srednje škole. Dodatni program organizacije obljetnice bila je i Mala glagoljska akademija „Juri Žakan“. ⁵⁸

Slika 11. Spomen ploča Stjepana Konzula Istranina u Buzetu

Izvor: <https://www.glasistre.hr/istra/iz-redova-popova-glagoljasa-potekao-je-i-poznati-istarski-protestant-pola-tisucljeca-od-rodenja-stipana-konzula-istranina-701876> (20.07.2022.)

Organizirana je i posebna izložba o Stjepanu Konzulu u Gradskoj knjižnici u Buzetu. Tijekom školske godine učenici su istraživali život i djelo Stjepana Konzula, te su te radove predstavili na izložbu. Učenici su imali priliku učiti staroslavensko pismo te se okušati u tehnici kartonskog tiska. Polaznice Kreativne radionice su napravile bistu od kartona, tkanine i papira te od pet različitih likovnih tehnika izradile portret. Polaznica dodatne nastave Povijesti je izradila digitalnu knjigu o Stjepanu Konzulu, u kojoj se detaljno opisuje njegov život i djelo. Fotopoint se nalazi u dječjem kutku gdje su se i najmanji članovi mogli upoznati s likom Stjepana Konzula. ⁵⁹

⁵⁸ 500. Obljetnica rođenja Stipana Konzula, <https://www.poubuzet.hr/2021/02/24/rodni-grad-stipana-konzula-istranina-obiljezava-500-obljetnicu-njegova-rodenja/> (20.07.2022.)

⁵⁹ Izložba u Buzetu, <https://www.poubuzet.hr/2022/02/10/izlozba-o-stjepanu-konzulu-istraninu-u-gradskoj-knjiznici/>, 20.07.2022.

Slika 12. Izložba o Stjepanu Konzulu Istraninu u Gradskoj knjižnici u Buzetu

Izvor: <https://www.poubuzet.hr/2022/02/10/izlozba-o-stjepanu-konzulu-istraninu-u-gradskoj-knjiznici/> (20.07.2022.)

5.2. ZAGREB

U prigodi 500. obljetnice Fakultet hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu organizirao je znanstveni skup pod nazivom „Stipan Konzul i njegovo hrvatsko nasljeđe u doba reformacije“. Trinaest referata predstailo je hrvatsko reformacijsko nasljeđe u hrvatsko – uraškom prevoditeljskom i izdavačkom pothvatu (1560. – 1565.). Organizatori su istaknuli kako je uraški pothvat i danas zanimljiv iz više istraživačkih gledišta: 1. povijesti reformacije u Hrvata i Europi; 2. povijesti glagoljične i ćirilične hrvatske tiskane knjige; 3. povijesti prijevoda Svetog pisma na hrvatski jezik; 4. povijesti hrvatskoga jezika; 5. povijesti knjižne ilustracije 16. stoljeća; 6. povijesti tiskarstva općenito; 7. povijesti distribucije knjiga u 16. stoljeću. Uz organizacijski odbor u sastavu prof. emer. dr. sc. Alojz Jembrih, predsjednik, izv. prof. dr. sc. Ivo Džinić, prof. dr. sc. Mario Grčević, prof. dr. sc. Sanja Vulić Vranković, izv. prof. dr. sc. Lidija Matošević i Petar Ušković Croata, na skupu su kao predavači sudjelovali doc. dr. sc. Nataša Urošević, doc. dr. sc. Maja Ćutić Gorup, doc. dr. sc. Ivana Eterović, doc. dr.

sc. Vera Blažević Krezić, prof. dr. sc. Tanja Kuštović, prof. dr. sc. Mateo Žagar, dr. sc. Előd Dudás, dr. sc. Robert Holjevac, Fra Ljudevit Anton Maračić i dr. sc. Vuk – Tadija Barbarić.⁶⁰

5.3. PULA

Osim u njegovom rodnom gradu i u Zagrebu, 500. obljetnica Konzulova rođenja obilježena je i u Puli. Organiziran je prigodni skup koji je uključio i studente i profesore pulskog Sveučilišta te brojne partnerske institucije, kako bi se zajednički istražilo i predstavilo stvaralaštvo Stjepana Konzula te istarska glagoljaška i reformacijska baština. Uvodno predavanje je održao prof. emeritus dr.sc. Alojz Jembrih, s Fakulteta hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, autor brojnih publikacija posvećenih Stjepanu Konzulu. Nakon njega dr.sc. Maja Čutić Gorup i Sandra Vignjević s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci o Konzulovoj ulozi u radu tiskare te o suradnji s istarskim glagoljašima u izdavanju i širenju protestantskih knjiga koje su se tiskale na narodnom jeziku. Dr. iur. Herbert Gassner iz Hrvatske knjižnice i čitaonice „Filip Kaušić“ Celindof i Željezno, Gradišće predstavio je povijesni razvoj grada i važnost Konzula za narodnu manjinu u Austriji. Posebno je govorio o kćeri Ani Consul koja je imala velik utjecaj u regiji Željezna i Šoprona u današnjoj Mađarskoj. Doc.dr.sc. Ivana Eterović s Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu predstavila je rezultate nedavno završenog projekta Jezik izdanja hrvatske protestantske tiskare u kontekstu književnojezičnih smjernica XVI. stoljeća, dok je doc.dr.sc. Marina Schumann sa Sveučilišnog centra za protestantsku teologiju Matija Vlačić Ilirik govorila je o Trubarovom predgovoru u Novom testamentu. Doc.dr.sc. Nataša Urošević analizirala je navode Mije Mirkovića o stvaralaštvu istarskih reformatora i kulturološkom značenju izdanja uraške tiskare.⁶¹ Na skupu su sudjelovali i studenti diplomskog studija Kulture i turizma, koji su predstavili istraživanje na temu *Glagoljaška baština Istre - Mogućnost valorizacije u kulturnom turizmu*.⁶²

U Sveučilišnoj knjižnici u Puli priređena je pretisaka i digitaliziranih uraških izdanja. Posebna atrakcija za posjetitelje i studente bila je glagoljska početnica *Tabla za dicu*, koja je samo tri puta do sada pretiskana. Izložbu se moglo pogledati cijelu zimu 2021.

⁶⁰ Program i knjižica sažetka: Stipan Konzul i njegovo hrvatsko nasljeđe u dobra reformacije: https://www.bib.irb.hr/1159860/download/1159860.Knjizica_sazetaka_Konzul_final1.pdf (13.09.2022.)

⁶¹ Knjižica programa sa skupa: <https://www.unipu.hr/images/50035574/Knjizica%20sazetaka%20Konzul%20Pula.pdf> (20.07.2022.)

⁶² Znanstveno stručni skup: <https://www.glasistre.hr/istra/istarski-glagoljasi-tiskali-su-tablu-za-dicu-iz-koje-su-istrani-prije-500-godina-ucili-citati-i-pisati-na-narodnom-jeziku-764835> (14.09.2022.)

Slika 13. Izložba u Sveučilišnoj knjižnici Pula

Izvor: https://fitiks.unipu.hr/news/93080/Glas_Istre-2020-11-28_str.46-47.pdf (20.07.2022)

6. ZAKLJUČAK

Reformacija se u literaturi definira kao svaki pokret koji omogućava napredak, odnosno obnovu postojećeg stanja u politici, kulturi te vjeri. Označava i povijesno razdoblje od 1517. do 1618. godine. Na kraju petnaestog i početkom šesnaestoga stoljeća mijenjala se politička i gospodarska struktura Europe. Umjesto srednjovjekovnog pesimizma pojavio se optimizam i pozitivni stavovi ovozemaljskog života prema prirodi i umjetnosti. Gradovi se razvijaju, grade se sveučilišta, raste pismenost. Pojava tiska označila je na vjerskom i kulturnom području rani novi vijek, kao i reformacija u kršćanstvu. Kao prekretnica reformacije u Europi zasigurno će se izdvojiti Lutherova protestantska reformacija. Definitivno se smatra prekretnicom i za čovječanstvo, te ključan događaj za razdoblje prelaska iz starog u novi vijek. Martin Luther bio je njemački teolog i jedan od najvažnijih začetnika protestantske reformacije. Isticao je i poticao slobodu govora, slobodu mišljenja te važnost ljudskih prava. Luther je napisao 95 teza u znak protesta te ih pribio na glavna crkvena vrata u Wittenbergu 31.10.1517.godine.

Stjepan Konzul Istranin rođen je 1521. godine, a preminuo oko 1579. godine. Bio je jedan od dva glavna prevodioca na hrvatski jezik velikog uraškog projekta u Urachu. Drugi glavni prevoditelj bio je Antun Dalmatin. Važni istarski reformatori koje je bitno spomenuti bili su Matija Vlačić Ilirik, Baldo Lupetina i Petar Pavao Vergerije. Među povjesničarima hrvatskoj jezika, kulture i književnosti, ime Stjepan Konzul mnogo znači. Njegov život vezan je uz razdoblje reformacije u Hrvatskoj i u Europi, a njegovo stvaralaštvo za prve tiskane knjige na hrvatskom jeziku. Hrvatska protestantska tiskara u Urachu postojala je u razdoblju od 1561. godine do 1565. te je pridonijela povijesti hrvatske glagoljične i ćirilice knjige. Stjepan Konzul Istranin i Antun Dalmatin bili su glavni prevodioci koji su pripremali tekstove za tisak. Na hrvatskome jeziku tiskano je 30 naslova vjerskih i bogoslužnih knjiga. 14 knjiga bilo je tiskano na glagoljici, 9 na ćirilici i šest na latinici. Jedan tekst je na slovenskom, te šest naslova je prevedeno na talijanski jezik. Prijevod Biblije, naslova Novi zavjet sadrži 898 stranica, preveden je na hrvatski jezik. 500. obljetnica godina rođenja Stjepana Konzula prigodnim je programima, skupovima i izložbama svečano obilježena u gradu Buzetu, Zagrebu i Puli.

LITERATURA

- Bučar, Franjo (1910.): *Povijest hrvatske protestantske književnosti*, Matica Hrvatska
- Črnja, Zvane (1978.): *Kulturna povijest Hrvatske*, Otokar Keršovani, Rijeka
- Dukovski, Darko (2011.): *Povijest Pule*, Istarski ogranak Društva hrvatskih književnika
- Đurić, Nebojša (2000.): *Europska reformacija i Istra*, IZVORI, nakladni zavod Evanđeoske Crkve u Republici Hrvatskoj, Osijek
- Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture* (1980.): Školska knjiga, Zagreb,
- Jembrih, Alojz (1992.): *Još o jeziku katekizma iz 1561. i 1564. Stipana Kozula i Antuna Dalmate*, Buzetski zbornik 17, 1992.
- Jembrih, Alojz (2006.): *Od uspjeha do izjave "viel falsch" o uraškom glagoljskom novom zavjetu*, Hrvatski studij Sveučilišta u Zagrebu, <https://hrcak.srce.hr/file/100932>
- Jembrih, Alojz (2007.): *Stipan Konzul i Biblijski zavod u Urachu*, Teološki fakultet Matija Vlačić Ilirik, Zagreb
- Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti (2000.): *Hrvatska i Europa: kultura, znanost, umjetnost*, Školska knjiga, Zagreb
- Jambrek, Stanko (2013.): *Reformacija u hrvatskim zemljama u europskom kontekstu*, Srednja Europa, Zagreb; Biblijski Institut, Zagreb
- Miculian, Antonio (2006.): *Protestantizam u Istri*, Zavičajna naklada Žakan Juri
- Mirković, Mijo (1980.): *Matija Vlačić – Ilirik*, Prva knjiga, Pula, Rijeka
- Mirković, Mijo (1980.): *Matija Vlačić – Ilirik*, Druga knjiga, Pula, Rijeka

INTERNETSKI IZVORI:

- Antun Dalmatin: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3148> (09.07.2022)
- Crknović, Nikola: Protestanti i protestanti u Istri i na Kvarnerskim otocima u 16. I 17. Stoljeću <https://hrcak.srce.hr/file/146141> (07.07.2022)

Grbešić, Grgo: Uzroci protestantske reformacije, <https://hrcak.srce.hr/file/341815>
(07.07.2022.)

Izložba u Buzetu, <https://www.poubuzet.hr/2022/02/10/izlozba-o-stjepanu-konzulu-istraninu-u-gradskoj-knjiznici/> , 20.07.2022.

Jembrih, Alojz: Urach – južnoslavenski prevoditeljski i izdavački projekt u doba reformacije
<https://kuscholarworks.ku.edu/bitstream/handle/1808/30065/Urach%20-%20South%20Slavic%20translation%20and%20publishing%20project%20during%20the%20Reformation.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (30.08.2022.)

Knjižica programa sa skupa:

<https://www.unipu.hr/images/50035574/Knjizica%20sazetaka%20Konzul%20Pula.pdf>
(20.07.2022.)

Matija Vlačić Ilirk – Život I djelo: <https://flacius.info/mvi-zivot-i-djelo/> (08.07.2022.)

Program i knjižica sažetka: Stipan Konzul i njegovo hrvatsko nasljeđe u doba reformacije:
https://www.bib.irb.hr/1159860/download/1159860.Knjizica_sazetaka_Konzul_final1.pdf
(13.09.2022.)

Reformacija u Hrvatskoj: <https://flacius.info/reformacija-u-hrvatskoj/> (07.07.2022.)

Reformaciju u Istri: <https://reformacija.org/2019/03/10/reformacija-u-istri-5-dio/>
(08.07.2022)

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3148> (09.07.2022.)

Reformacija: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=52218> (07.07.2022.)

Stjepan Konzul Istranin: <https://www.matica.hr/hr/650/uz-500-obljetnicu-roenja-stipana-konzula-istranina-31677/> (20.07.2022.)

Uraška tiskara: <https://glagoljica.hr/?pc=i&id=554001> (10.07.2022)

500. Obljetnica rođenja Stipana Konzula, <https://www.poubuzet.hr/2021/02/24/rodni-grad-stipana-konzula-istranina-obiljezava-500-obljetnicu-njegova-rodenja/> , 20.07.2022.

Znanstveno stručni skup: <https://cooltourists.blogspot.com/2021/12/znanstveno-strucni-skup-posvecen-500.html> (20.07.2022.)

Izvori slika:

Slika 1: Stjepan Konzul Istranin

Izvor: <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/1439/konzul-stipan-istrijan> (09.07.2022.)

Slika 1. Martin Luther

Izvor: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lucas_Cranach_d.%C3%84.%28Werkst.%29_-_Portr%C3%A4t_des_Martin_Luther_%28Lutherhaus_Wittenberg%29.jpg

Slika 2: Karta Istre

Izvor: <https://flacius.info/reformacija-u-hrvatskoj/>

Slika 3: Mjesta u Istri gdje je djelovala inkvizicija

Izvor: Nebojša Đurić: Europska reformacija i Istra, str. 86.

Slika 4. Baldo Lupetina i Matija Vlačić Ilirik

Izvori: <https://www.geni.com/people/Baldo-Lupetina/6000000017051228164> ,
<https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/765/vlacic-ilirik-matija-flacius-illyricus> (08.07.2022.)

Slika 5: Petar Pavao Vergerije

Izvor: <https://www.matica.hr/hr/650/uz-500-obljetnicu-roenja-stipana-konzula-istranina-31677/> (09.07.2022.)

Slika 6: Antun Dalmatin

Izvor: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=3148> (09.07.2022.)

Slika 7: Stjepan Konzul Istranin

Izvor: <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/1439/konzul-stipan-istrijan> (09.07.2022.)

Slika 8: Tiskarstvo

Izvor: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=61457> (10.07.2022.)

Slika 9. Prijevod Novog zavjeta na glagoljicu 1562.

Izvor: https://www.wikiwand.com/hr/Stjepan_Konzul_Istranin (15.07.2022.)

Slika 10: Mali i veliki Katekizam iz 1561.

Izvor: <https://www.matica.hr/hr/650/uz-500-obljetnicu-roenja-stipana-konzula-istranina-31677/> (15.07.2022.)

Slika 11. Spomen ploča Stjepana Konzula Istranina u Buzetu

Izvor: <https://www.glasistre.hr/istra/iz-redova-popova-glagoljasa-potekao-je-i-poznati-istarski-protestant-pola-tisucljeca-od-rodenja-stipana-konzula-istranina-701876> (20.07.2022.)

Slika 12. Izložba o Stjepanu Konzulu Istraninu u Gradskoj knjižnici u Buzetu

Izvor: <https://www.poubuzet.hr/2022/02/10/izlozba-o-stjepanu-konzulu-istraninu-u-gradskoj-knjiznici/> (20.07.2022.)

SAŽETAK

Tema ovoga završnog rada je 500 godina reformacije u Istri - Stjepan Konzul Istranin i Uraška tiskara. Cilj rada je istražiti i predstaviti stvaralaštvo i baštinu istarskih reformatora, pogotovo Stjepana Konzula Istranina, povodom 500. obljetnice njegova rođenja. Rad istarskih reformatora prikazan je u širem kontekstu europske reformacije i komunikacijske revolucije koju je izazvala pojava tiskarskog stroja i prvih knjiga koje su širile ideje i znanja čitavom Europom. Posebno detaljno je obrađen život i postignuća Stjepana Konzula Istranina te djela tiskana u Uraškoj tiskari. Uvodno je definiran je pojam i razdoblje reformacije, s posebnim osvrtom na reformaciju Europi, Hrvatskoj i Istri. Ukazano je kako je reformacija doprinijela demokratizaciji znanja, porastu pismenosti i prevođenju knjiga na narodne jezike, počevši od Biblije koja je ubrzo postala sve traženija i sve dostupnija knjiga. Reformacija u Europi označila je rani novi vijek, kao i pojava tiska u kulturnom i vjerskom području. Humanisti su uvelike doprinijeli reformaciji svojim izdanjima *Biblije*, zahvaljujući umijeću tiska. *Biblija* je do kraja petnaestog stoljeća doživjela brojna izdanja na 12 jezika. Posebno je predstavljeno stvaralaštvo istarskih reformatora i njihov doprinos kulturnoj povijesti Hrvatske i Europe, s naglaskom na rad hrvatske protestantske tiskare u Urachu, u blizini Tübingena, koja je postojala u razdoblju od 1561. do 1565. godine. Predstavljene su i njene najvažnije publikacije: prvi prijevod *Novog zavjeta*, *Katekizam*, *Tabla za dicu* i *Postilla*. Svećenici su vodili veliku brigu za hrvatske knjige koje su se štampale u njemačkome gradu Urachu, gdje je nastala prva hrvatska protestantska tiskara koju je vodio Stjepan Konzul Istranin skupa s Antunom Dalmatinom, od 1561.-1565. godine. Stvaralaštvo Stjepana Konzula Istranina i Uraške tiskare ostavilo je velik trag u povijesti hrvatske književnosti, kulture i pismenosti. Upoznavanje naroda sa Svetim pismom i njegovom porukom bio je njihov glavni cilj. Stoga su započeli prevoditi biblijske tekstove, naposljetku i čitavu *Bibliju* na narodni jezik. Početnica *Tabla za dicu* tiskana je 1561. godine i bila je namijenjena djeci, ali i odraslima koji nisu znali čitati. Godine 1561. tiskan je *Katekizam*, a godinu dana nakon prvi Novi zavjet na hrvatskom jeziku „*Prvi del Novoga testamenta*“. „*Drugi del Novoga testamenta*“ tiskan je 1563. godine. U kratko vrijeme uspjela se stvoriti posebna protestantska glagoljaška književnost, koja je ostavila veliki trag na sveukupan razvoj hrvatske književnosti i kulture.

Ključne riječi: Stjepan Konzul Istranin, reformacija, tiskara u Urachu, Biblija, Novi testament, Biblijski zavod

SUMMARY

The topic of this final thesis is 500 years of the Reformation in Istria - Stjepan Konzul Istranin and the Urach printing house. The aim of the work is to investigate and present the heritage of the Istrian reformers, especially Stjepan Konzul Istranin, on the occasion of the 500th anniversary of his birth. The work of the Istrian reformers is presented in the wider context of the European reformation and the communication revolution caused by the appearance of the printing press and the first books that spread ideas and knowledge throughout Europe. The life and achievements of Stjepan Konzul Istranin and the works printed in the Uraška tiskara are especially detailed. In the introduction, the concept and period of the Reformation is defined, with special reference to the Reformation in Europe, Croatia and Istria. It was pointed out that the Reformation contributed to the democratization of knowledge, the growth of literacy and the translation of books into vernacular languages, starting with the Bible, which soon became an increasingly available book. The Reformation in Europe marked the early modern age, as well as the appearance of printing in the cultural and religious sphere. Humanists greatly contributed to the Reformation with their editions of the Bible, thanks to the art of printing. By the end of the fifteenth century, the Bible had seen numerous editions in 12 languages. The work of the Istrian reformers and their contribution to the cultural history of Croatia and Europe is especially presented, with an emphasis on the work of the Croatian Protestant Printing House in Urach, near Tübingen, which existed in the period from 1561 to 1565. Its most important publications were also presented: the first translation of the New Testament, Catechism, *Tabla za dicu* and *Postilla*. In 1561, the Catechism was printed, and a year later the first New Testament in the Croatian language. The Second Part of the New Testament was printed in 1563. In a short time, it was possible to create a special Protestant Glagolitic literature, which left a big mark on the overall development of Croatian culture and literature.

Key words: Stjepan Konzul Istranin, reformation, printing house in Urach, Bible, New Testament, Bible Institute